

מסורת ומנהגים של יהודי חבאן

בחמישי וששי באפריל 1945 נפגשתי ברעננה, בשרון, ואחר כך גם בתל-אביב עם יחיא (זכריה) בן עוזאד בן אברהם (אברהם) החבאני, שזה מקרוב הגיע לארץ-ישראל עם אשתו שלשת ילדיו וכן אחותו, גבר בגיל העמידה. מפיו שמעתי על מנהגי יהודי חבאן וסביבותיה אשר בחצרמות, הנמצאת תחת שלטון ערבי ובפיקוח אנגליה. מחבאן לעדן, עיר הגמל הגדול ומושב המושל הבריטי, מהלך עשרה ימים וחצי על דבשת הגמל.

היהודים היו יושבים בהרים ובמערות ועד היום יש כתובות המעידות על כך. ויש להם ספרים בכתב-יד על קלף. לפי המסורת היו היהודים חיים בפזיור בדרומו של חצי ארצות עוד לפני חורבן בית שני. לעדת היהודים בחבאן ובסביבותיה אין היסטוריה כתובה, אלא תולדותיהם נמסרים בעל-פה, מדור לדור. בעיר חבאן מתגוררים כיום 450 נפשות יהודיות וכ-250 נפשות בכפרים הסמוכים, והם: (1) אל-חאדנה, (2) דאתניה, (3) דהר, (4) שוגרה, (5) אביאן. מחבאן העיר ועד הודו — מזהיר איש שיחי — אין יהודים כלל. לפי המסורת, בני שבט דן מתגוררים במדבר הגדול המכונה בפי הערבים: רובע אליכאלי, בין שני הרים המכונים "שכות ורחות". ומן העיר חבאן ובנותיה עד מדבר רובע אליכאלי מהלך יום וחצי על דבשת הגמל. ועוד מוסר איש שיחי: "אנחנו יהודי חבאן וסביבותיה נמצאים מלפני חורבן בית שני ואנחנו, ראש גולים ולנו ספרים והם: ספרי הרמב"ם, שולחן ערוך, רבנו ירוחם, רב אלפס הגמלא, משנה, תלמוד, עין-יעקב, צור המור, מדרש כתיבת-יד. ספר הכתונות בכתב-יד, מעדנה האלהות, ספר מנהגים, תכלאלי ועוד".

יהודי חבאן שומרים, כמובן, את כל החגים: שלש רגלים, חנוכה ופורים ותשעה באב ושאר תעניות. כולם בקיאים בהלכות שחיטה ובכל פסקי הדינים. חרדים מאד על דתם. השבת הוא יום שכולו קודש. קבלת שבת ביום הששי מתחילה שעה אחת או שתיים אחר הצהריים שום נשואי תערוכת לא קרו אצל יהודי חבאן וסביבותיה. הוא מדגיש: אין הבדל במנהגים בין יהודי חבאן ויהודי תימן, אבל יש הבדל במכנה הגוף, בחזות החיצונית. יהודי חבאן וסביבותיה הם גבהי קומה, בריאים וחסונים ויש בהם גם נושאי נשק. אין להם, ליהודי חבאן וסביבותיה, לא כהנים ולא לויים. בית-הקברות הוא כאלו אמה מן העיר. אין אנו מקימים מצבות, כי אם ערימת אבנים בלי שום ציון לזכר המתי. יעוד הדגיש: "חרם דרבנו גרשון" לא הגיע לחבאן. נוהגים יהודי חבאן וסביבותיה לקה משתים עד שלש נשים. על מנת שיספיק להם בשלשה זכרים מדברי תורה ועשרה מדברי סופרים.

בית-הכנסת הראשון נקרא על שם ספר אלחריזי, ובית-הכנסת השני הוא החדש ונקרא בשם: "אלימעטוף". כי מכספם של בני-מעטוף נבנה והוקם בית-הכנסת זה. אין בה לא ספסלים ולא כסאות אלא, מחצלאות יפות. יושבים מסובים וברגלים מקופלות על המחצלאות וגם התיבה על המחצלאות. יהודי חבאן מתפללים בצפון בדיוק נגד ירושלים ומסורת בידה ומפי אבותיהם שהם מתפללים לצפון, כי המזרח לימין והמערב לשמאל ובלילה משאינו יחד בין מזרח למערב ממש להם סימן כוכב אחד שנקרא שמו "זהרה" שהוא כנגד ירושלים וסימן זה נתנו להם אבותיהם בצאתם מירושלים.

ספרי-התורה נמצאים בהיכל בבית-הכנסת. בבית-הכנסת אלחריזי ישנם ששה ספרי תורה, ובבית-הכנסת "אלימעטוף" — עשרה ספרי-תורה.

בחבאן יש שתי מקוה סמוכות לבית-הכנסת. מתחילה היתה בחבאן רק מקוה אחת. במקוה זו היו מים שאובים על ידי מוחלת. יש מאלו אנשי חבאן שאמרו שהיא פסולה ויש אין מקוה כשרה, כי אם במי-גשמים, והלכו הללו והקימו מקוה שניה.

נשי חבאן מחמירות על עצמן בימי הגדה, שלא תעבורנה או בין הגברים. שמונה ימים קודם הנשואין — שמחים. היום הראשון הוא הכנה והקדמה ואינו מן המניין. ושבעה ימים שמחים ממש והשבת שבימי שבעת הימים שקודם הנשואין קוראים לה: "טאבת אל-חתונה", כלומר: שבת חתונה. וביום ראשון מוצאי השבת מתקבצים הרבה

גברים, ומתקשרים עמם גם ערביי העיר, ומביאים עצים מהיער ועושים שמחה ופנטזיות בכלי נשק וגם אנשי המלכות, כשרואים אותם באים מרחוק הם יורים באויר לאות שמחה של חתונה אצל היהודים. ובאים לבתיהם ומכניסים את העצים.

ובזמן הנשואין שרים הגברים:

זה מקום השמחה, זה מקום השמחה, זה מקום השמחה

יום עלית משה חברו מלאכים

אמרו בן אשה ברקיעים

ניתנה מורשה על עדת ישראל, ניתנה מורשה על עדת ישראל,

ומסיימים:

זה מקום השמחה, זה מקום השמחה, זה מקום השמחה

נס יגון ואנחה.

ובערב עושים שמחה ומדליקים נרות בבית החתן ומתקבצים עמו הרבה גברים ונשים ושרים. וכיום השני שוב מתקבצים בבית החתן ושומחים וקוראים לזה: "לילת אל-לילה" — "ליל הלילות". וצובעים בחנא את כף היד של החתן. ובבוקר שוחטים כבשים או עזים ועושים סעודה גדולה ומוזימים את כל הקרובים ובני-המשפחה. והכלה גם כן צובעים ידיה בחנא ואביה מוזיין את החתן לסעודה שמנה ודשנה. ביום הקידושין עושה אביה גם כן סעודה ומוזיין את החתן וקרובי החתן לסעוד עמו, וחוזר החתן לביתו. אבי הכלה עושה שמחה בביתו והחתן עושה שמחה בביתו עד שעה שתיים-שלוש בלילה. ומקדשים ומביאות הנשים את הכלה בשרים ובמחולות לבית החתן ונפטרים לבתיהם בשלום.

מיום החופה יושבים החתן והכלה שבועה ימים והם "שבעת ימי-המשתה". החתן בליל הנשואין, בשעה חמש קודם הערב, סורקים את ראשו, מסלסלים שער ראשו ונותנים צבע אדום בפרק הקדקד, מהמצח ועד למטה. ונותנים אפר בשולי השער, בתחילת הצבע האדום, וכשנותנים האפר אומרים לו: "אס אשכך ירושלים תשכך ימיני". האפר, זכר לשריפת ההיכל, והאדום זכר לחורבן המקדש שלא תהיה לחתן שמחה שלימה. מזכירים אותו חורבן המקדש, כי מיום שנחרב אין שמחה שלימה לישראל, ולכן מזכירים את החורבן בחתונה. משתים עשרה ומעלה משיאים את הבת. והנערים משש עשרה ומעלה. הבחור קונה את ארוסתו ואומר: "בפרטתה מתקדשת". יחיא עוזאד החבאני אמר לי: "אבותינו היו נוהגים בחזון לאמור: משיא האב את בתו בשבעה בהמה דקה ושלשת רבעי שק דורה, וכסותה השייכה לה". הקדושין אינם בטבעת אלא במורה ממש.

ברית-מילה לשמונה ימים. תלמידי חכמים עוסקים במילה. ביום המילה של בן הזכר ניתן השם לילד על ידי המברך על הכוס של הברכה והוא יכול להיות האב, הבן-הבכור או אחד ממקורבי המשפחה. לבת יש והשם ניתן לה באותו יום שנולדה או למחרת היום.

מחברי בית-הדין בחבאן וחשובי העדה הוא. מזכיר את השמות הבאים: (1) סעיד בן מוסא, חבר בית-דין ולפי מקצועו צורף כסף; (2) סלם יוסף, חבר בית-דין וצורף כסף; (3) סלם מוסא, חבר בית-דין וצורף כסף לפי מקצועו; (4) מוסא יוסף, חבר בית-דין וצורף כסף לפי מקצועו; (5) סלם יצחק; (6) ברהים (אברהם) יוסף; (7) יצחק סלימן; (8) עוזאד הלאל; (9) סעיד מוסא; (10) מוסא עוזאד; (11) הלאל יוסף; (12) מנסור יוסף; (13) מוסא יוסף.

מהשמות הניתנים לנערים ולילדות אפשר להיווכח שברובם הם שמות ערביים ולהם מושג עברי וקשורים עם מאורעות הטבע והם:

זכרים: סלם (שלום); סעיד; מנסור; חסן; הלאל (ירח); עוזאד; מעטוף; ברהים (אברהם); סחאק (יצחק); שמאן (רם); אסעד; צאלאח (צדוק); יחיא (זכריה). נקבות: רבקה; שמעה (דוג); מאריאם (מרים); שמויש (שמש); מוהרה (סוסיה); חסיינה; גאמאר; שושנה; שמחה; רדא; זוהרה; דאביה; ראלייה.

האב מלמד את בנו תורה ומי שאין לו אב בעיר או יתום מלמדים אותו הקרובים לו. רק הילדים מבני שלש ומעלה לומדים בתלמוד-תורה. וכן לומד הילד מנערותו מלאכת הצורפות בכסף, שבה עוסקים יהודי חבאן וסביבותיה ועל זה מחיתם בין הגויים בחצרמות. קרית-מאיר.